

A tartalmi fejlődés elsőbbsége

A TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK VIDÉKEN

A Tiszatáj fontos feladatot vállalt, amikor egy sokrétű vitaindító tanulmány után helyet adott a társadalomtudományok vidéki helyzetéről szóló véleménycserének. Mind a bevezető tanulmány, mind a hozzászólások számos kérdésben továbbgondolásra ösztönzik az olvasót.

A tudomány és szűkebben a társadalomtudomány vidéki pozícióinak alakulása, csakúgy, mint az élet sok más területe, történelmi, társadalmi folyamat. Ma már természetesen csak a főváros és a vidék közötti különbségek folyamatos csökkenésének nézőpontjából lehet a „vidék” problémáival foglalkozni.

A felszabaduláskor a társadalomtudományok területén még a tudományok egészéhez viszonyítottan is súlyos örökség maradt ránk. Ez főképp a társadalomtudományok ideológiai-politikai kötődéséből adódott. Ebből következően a felszabadulás, majd a fordulat éve után a társadalomtudományok területén a fő kérdés érthetően elsődlegesen nem a területi egyenetlenségek csökkentése, hanem a marxista—leninista társadalomtudomány és a kutatás országos feltételeinek megteremtése volt. Szívós munka folyamatában jöttek létre azok a társadalomtudományi intézetek, és fejlődtek azok a felsőoktatási tanszékek, amelyek a hetvenes években megteremtették a lehetőséget, hogy most már a társadalomtudományok területén is az alapvető követelmények részeként foglalkozzunk a területi egyenetlenségek reális mértékű csökkentésével is.

Természetesen a felszabadulást követő első évtized fejlődése során a társadalomtudományokat művelő intézmények szervezeti felépítésében is tükröződtek a nagy politika hibái, és szubjektív tényezők is szerepet játszottak. Hiszen a későbbi egyenetlenségek egyik oka kétségtelenül az is volt, hogy az új társadalomtudományi intézetek döntően a fővárosban működő egyetemi tanszékek mellett, illetve főhatósági háttér-intézményekként jöttek létre. A vidéki egyetemi tanszékek jelentősebb fejlesztésére nem került sor, sőt bizonyos területeken — gondoljunk például a modern filológiára — visszalépések is történtek. Szeged város helyzetét — ezen az általános helyzeten még túlmenően — azok a politikailag hibás nézetek is sújtották, amelyek képviselői a felszabadulás utáni Szegedet büntették a „szegedi gondolatért”.

Az 1956-os ellenforradalom leverése után megindult gazdasági, társadalmi és tudományos fejlődés új helyzetet teremtett a vidéken működő tudományos intézmények, s általuk a társadalomtudomány életében is. Ennek alapvető feltételeit a politikai-ideológiai konszolidáció biztosította, melynek kiemelkedően fontos eleme volt az MSZMP Központi Bizottsága által 1958-ban elfogadott művelődéspolitikai irányelvek dokumentuma. Ezt követően a mezőgazdaság szocialista átszervezésének befejezése — vagyis a szocializmus alapjainak lerakása —, az átszervezett mezőgazdaság megerősödése, a vidéki ipartelepítés erőteljes kibontakozása volt az az alapvető tényező, amely a hatvanas években megalapozta a vidék újszerű tudánypolitikai helyének kijelölését. Ennek során már a hatvanas években is jelentős eredmények születtek, hiszen megerősödtek a vidéki egyetemek és főiskolák társadalomtudományi tanszékei, lendületesen fejlődött a marxizmus—leninizmus oktatás tudományos szín-

A társadalomtudományi kutatások vidéki helyzetéről indított vitánkat Koncz Jánosnak, a Csongrád megyei pártbizottság titkárnak hozzászólásával lezárjuk. Bakos István összefoglalóját következő számunkban közöljük.

vonala, a tudományos pártpropaganda, újraindultak az ötvenes években megszüntetett modern filológiai oktató-kutató munkálatok is.

E folyamatban a fejlődést nagymértékben elősegítette a Központi Bizottság 1969-es határozata a tudománypolitikai irányelvekről. A tudománypolitikai irányelvekről szóló határozat éppen a korábbi hátrányok gyorsított felszámolása, s a még létező egyenlenségek csökkentése érdekében elsőbbséget biztosított a tudományos élet vidéki központjainak. E törekvésről elmondhatjuk, hogy a hetvenes években gyakorlatilag, ha nem is valósult meg a teljes kiegyenlítődés a társadalomtudományok fővárosi és vidéki lehetőségei között, azonban ennek érdekében alapvető feltételek teremtdtek. A hatvanas években megindult dinamikus társadalomtudományi fejlődés tovább gazdagodott, számos új tudományos kutatási terület kapott fórumot a vidéki intézményekben. Hogy csak szegedi példát említsünk: országosan jelentős a megye munkásmozgalom-történeti dokumentumainak felkutatása, összegyűjtése, tudományos rendszerezése, feldolgozása és publikálása, számos kismonográfia megjelentetése e témakörből. Jelentősen fejlődött a közgazdaságtudomány, különös tekintettel az agrárközgazdaságtanra, az állam- és jogelmélet, a közigazgatás tudományos elemzése. Meggyökeresedett a szociológia, a nemzetiségkutatás, az al-tajisztikai kutatás, tovább gazdagodott a történettudomány, a neveléstudomány, az irodalom- és nyelvtudomány művelése, és a példákat hosszan lehetne még sorolni. Megerősödött a párt megyei Oktatási Igazgatósága, amely ma már fontos bázisa a társadalomtudományi kutatásoknak.

Eközben rendkívüli mértékben megnövekedett a társadalomtudományokkal szembeni társadalmi igény, amit példák hosszú sorával lehetne illusztrálni. Az oktatás-ügy távlati továbbfejlesztésével kapcsolatban éppúgy jelentkeznek igények, mint a várostörténet-írás, az üzem- és intézménytörténet, vagy éppen a munkalélektan, az államélet, a közigazgatás korszerűsítése stb. területeken. Összességében: a társadalomtudomány gyors ütemű vidéki fejlődésének egyik feltétele ez az igény, a másik lényeges feltétel a lehetőségek, a keretek további gazdagodása.

Itt kívánunk kitérni a vitában többek által felvetett egyik problémára: a „tudós-tanár” kérdésre. Vajon szükség van-e tudós-tanárra, és van-e napjainkban tudós-tanár — merülhet fel jogosan a kérdés. Nézetünk szerint szükség van tudós-tanár-ra és szép számban dolgoznak ma is tudós-tanárok. Gondolunk mindenekelőtt a felső-oktatási intézményeknek azokra a tudományosan felkészült kutatóira, akik tanárként is — amint ezt oktató-nevelő munkájuk bizonyítja — szívesen és eredményesen dolgoznak, és ezáltal már a hallgatókban is igyekeznek kialakítani azokat a tulajdonságokat, amelyek egy majdani tudós-tanár pályához is megfelelő alapot biztosítanak. Fontos az is, hogy a pedagógustársadalom tudományos képzettsége ma sokkal magasabb szintű, mint bármikor korábban. Európa azon kevés országa közé tartozunk, ahol az óvónők zömétől felfelé felsőoktatási szinten történik a pedagógusképzés. Ez eredendően magas szintű tudományos képzettségi lehetőséget biztosít. Emellett, ha megnézzük, hogy a pedagógusok több száz-as serege tankönyveket ír vagy bírál, kísérleteket folytat, folyóiratokban publikál, doktori címeket szerez, sőt nem egy kandidátus is van közöttük, akkor kétségkívül le kell szögeznünk, hogy igen sok pedagógus végez a munkaköri kötelezettségét meghaladó, magas szintű tudományos munkát. Ezt mindenképpen nagyra kell értékelnünk. És, minthogy a tudós-tanár-ra szükség van, a jövőben sokkal inkább kell ösztönözni a letehetősebbeket, hogy oktató-nevelő, kutató munkájuk tapasztalatait elemezve tudományos szinten járuljanak hozzá oktatásügyünk fejlődéséhez.

A vita során feltűnt a „tudományos birkapörkölt” emlegetése. Amikor a hatvanas években Erdei Ferenc erről hallott, akkor valószínűleg ilyen helyzet még előadódhatott, ez a probléma még jelentkezhetett. Akkor sem volt azonban jellemző. Ha felidézzük ugyanakkor — csupán Csongrád megyében — azokat a társadalomtudományi fórumokat, amelyeket az utóbbi évtizedekben alakítottak ki, akkor ez elegendő bizonyíték arra, hogy ma már a vidéki tudományos tanácskozásokat nem a „tudományos birkapörkölt” jellemzi. Hiszen az a kétnapos tudományos tanácsko-

zás, amely Erdei Ferenc életművével volt kapcsolatos és a napokban fejeződött be Makón, vagy a Márciusi Front megalakulásának 40. évfordulóján tartott emlékülés ugyanott, a hódmezővásárhelyi agrárszocialista mozgalmakról és a képzőművészeti kritikáról rendezett tudományos tanácskozás, a szegedi irodalomkritikusi találkozó, a kubai forradalom győzelmének 20. évfordulója tiszteletére rendezett tudományos ülésszak, „A magyarországi lengyel emigráció 1939–45” című tudományos konferencia, az immár második évtizedében járó TIT Pedagógiai és Művelődéspolitikai Nyári Egyetem, mind-mind joggal nevezhetők magas szintű társadalomtudományi fórumnak. És ha egy-egy tanácskozás végén — zömében a résztvevők „zsebéből” — netán elfogyasztanak egy birkapörköltöt, ez nem értékteleníti az elvégzett munkát. A „birkapörkölthöz való viszony” nem elvi kérdés, és ma távolról sem jellemzője a vidéken valódi tudományos ranggal szervezett összejöveteleknek, tanácskozásoknak.

Az eddigi fejlődés tapasztalatait és a mai helyzet legfőbb vonásait hosszan lehetne még elemezni. A legfontosabb azonban mégis az, hogy a vidéken is művelt társadalomtudományi területek továbbfejlesztésének milyen irányai indokoltak. A vita bevezetőjében Bakos István is nagyon figyelemre méltó javaslatokat vetett fel. Ami a legfontosabb — és ezt külön hangsúlyozni kívánjuk —, hogy a tudományos élet országos irányítása messzemenően épít minden olyan kezdeményezésre, amely — legyen bár vidéken — eredményesen szolgálja vagy szolgálhatja a társadalomtudomány fejlődését. Egyet kell azonban azzal is érteni, hogy ma már az, hogy vidéki kutatás, nem jelent különlegesen támogatandó előnyt, hanem egy-egy munka támogatását elsősorban a végzett kutatás szükségessége, a kutatómunka eredményessége, hatékonysági szintje szabja meg. Véleményünk szerint a vidéki társadalomtudományi bázisok felnőttek már arra a szintre, hogy a hatékonysági tényezőket elsődlegesen hangsúlyozó helyzetben is eredményesen helyt tudnak állni. Néhány momentumot mégis indokolt figyelembe venni a további munkálatoknál.

A vidéki társadalomtudományi kutatások fejlődésénél is elsősorban a tartalomra orientáltan kell gondolkoznunk. A szervezeti kereteket, amelyeknek lehetőleg a tartalom által megszabott rugalmassággal kell rendelkezniük, a konkrét feladatok határozzák meg. Éppen ezért — bár sok előnye látszik — meggondolandónak tartjuk, hogy szükséges-e a bevezető cikkben említett szervezeti keretek rendszerének kiépítése. Emellett azon is érdemes gondolkodni, hogyan lehet továbbfejleszteni az olyanfajta kutatástámogatást, amelyet a Csongrád megyei társadalomtudománnyal foglalkozó intézmények már régebb óta végeznek. Ezek sorában mindenekelőtt a Szegedi Akadémiai Bizottság munkáját említjük, amely konkrétan támogat hosszabb-rövidebb ideig egy-egy kutatást, és rendszeresen méri annak eredményességét. A József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán kialakult nemzetiségkutatás is témaorientáltan bevonja a tájegységben e kérdéssel foglalkozó szakemberek széles körét. Hasonló a helyzet az oktatásügy távlati fejlesztésével foglalkozó, vagy éppen a közigazgatás korszerűsítését vizsgáló kutatásoknál is. Természetes dolog, hogy a dél-alföldi társadalomtudományi kutatással foglalkozó intézmények zöme Szegeden van. Emiatt példáink többségét is innen vesszük. Ez azonban nem jelenti azt, hogy feltétlenül csak Szeged- vagy egyetemközpontról lehet társadalomtudományi kutatásokról meditatálni. Gondolunk itt például arra, hogy a pedagógusképzésen belül természetesen az óvoda és az óvónőképzés pedagógiáját Szarvason, a tanítóképzés és a tanítói munka pedagógiáját pedig elsősorban Baján kutatják, és a tájegység ilyen érdeklődésű szakemberei is mindenekelőtt oda orientálódnak. Ugyancsak szükséges hangsúlyozni, hogy az egyes tudományos témákat koordináló intézményeknek is változhat a profilja, ennek megfelelően témafelelősi feladata is.

Több olyan téma is van, amelynek kutatását elsősorban vidéken, egy adott helyen érdemes végezni, ott, ahol a tudományos, elméleti és statisztikai kutatásokat a gyakorlati tapasztalatok elméleti általánosításával lehet kiegészíteni. Ennek megfelelően eredményesen folyik a Dél-Alföld gazdaságföldrajzának, vagy éppen a paraszti társadalom, a falu változásainak vizsgálata itt helyben, hiszen különösen a kutatásba bevont külső szakemberek zöme ott él, azon a helyen, amelynek tudo-

mányos vizsgálatával foglalkozik. Természetesen a földrajzi jelenlét általában nem kötelező, hiszen a Latin-Amerikát kutató szegedi csoport jelentős földrajzi távolságból végzi eredményesen e munkát. Ez esetben viszont jónak tartjuk, hogy a tudományirányítás nem ragaszkodott ahhoz, hogy Latin-Amerikát csak a fővárosban lehet kutatni, hanem megfelelő feladatokat bízott a szegedi szakemberekre.

Összességében: a jövőben az eddigi munkát folytatva, az új követelményekhez igazodva kell foglalkoznunk a társadalomtudományi kutatás fejlesztésével. Ami ennek Csongrád megyei fő területét, az egyetemi, főiskolai kutatásokat illeti, ott jól kell élnünk azzal az új helyzettel, amelyben az intézeti kutatások mellett növekvő figyelem fordul az egyetemi kutatásokra. A most folyó és a társadalomtudományi intézeteket is érintő szervezeti változások remélhetően azt eredményezik, hogy még nagyobb figyelem fordul az egyetemekre, és ez érinteni fogja a vidéki egyetemeket, főiskolákat is. Meggyőződésünk, hogy a jövőben a Tiszatájnak is mind több olyan kérdéskörrel kell foglalkoznia, amely most már — túl a társadalomtudományok általános vidéki helyzetén — még jobban kötődik a Tisza táján folyó társadalomtudományi vizsgálatokhoz. A folyóirat ezzel is jelentősen segítheti a publikációs igények kielégítését, a kutatási eredmények hasznosítását.

A megyei pártbizottság és a pártszervek ehhez igyekeznek megadni a szükséges segítséget. A vita során felmerült az is, hogy helyel-közzel a pártszervek direkt módon foglalkoznak társadalomtudományi kérdésekkel. Természetes dolog, hogy a tudományos műhelyeknek itt is meg kell adni a munkájukhoz nem nélkülözhető önállóságot és felelősséget, és ezt meg is kapják. Ugyanakkor — figyelemmel a társadalomtudomány közvetlen ideológiai, politikai kötődésére — érthető a pártszervek intenzívebb érdeklődése a mai valóságunkat vizsgáló kutatások iránt. Ez mindenekelőtt abból a törekvésből adódik, hogy igyekeznünk kell a társadalomtudományi kutatás eredményeit, kiérlelt új ismereteit mind hatékonyabban hasznosítani a mindennapi politikai munkában, a tudomány társadalmi erővé válásában. Azt sem lehet bizalmatlanságnak felfogni, ha a pártszervek a szocialista társadalom napi kérdéseivel foglalkozó kutatások egy-egy megállapítását a gyakorlati tapasztalatok alapján vitatják, további alaposabb elemzést ajánlanak. Ugyanakkor természetesen mindig meg kell néznünk az adott gyakorlati tapasztalatok valóságértékét is. Meggyőződésünk, hogy a politika és a tudomány szövetsége és egymásra utaltsága ilyen formában bontakozhat ki mind gazdagabban a vidéki társadalomtudományi műhelyekben is. Ezzel kapcsolatos törekvéseink öt évvel ezelőtt a megyei pártértekezleten a következőkben fogalmazódtak meg: fokozni szükséges a kutatási eredmények gyakorlati hasznosítását, szorgalmazni az országos kutatási programokba történő bekapcsolódást, az intézeti és az egyetemi kutatások fejlesztését.

Ennek szellemében növeltük az országos kutatási programokhoz kapcsolódó kutatóhelyek számát. Változás történt a társadalomtudományi kutatások belső arányán, előtérbe került a szocialista társadalom törvényszerűségeinek vizsgálata. Fejlődött az egyetemeken, főiskolákon végzett kutatómunka, több új terület (Kelet-Európa, nemzetiségek, népi hagyományok stb.) vizsgálatát kezdték meg. A társadalomtudományi kutatókat bevontuk a politikai döntéseket segítő elemzések készítésébe. Fellendítettük a helytörténeti, a munkásmozgalom-történeti kutatásunkat, folytattuk a munkásmozgalom-történeti dokumentumkötetek kiadását. Javult a kutatómunka szervezése, a kutatások tervezése. Létrejötték a témakonzentráció, a szellemi kapacitás hatékonyabb hasznosításának feltételei.

A következő időszak általános tudománypolitikai feladatainak sorában kiemelt helyet kaptak a társadalomtudományi kutatások. A tudományos kutatómunka terén is a hatékonysági követelmények érvényesítése, a gyakorlati alkalmazás tervszerűbbé és gyorsabbá tétele mellett a pártértekezlet határozatában hangsúlyozta, hogy a társadalomtudományi kutatóhelyek fokozzák a témakonzentrációt, és továbbra is törekedjenek az országos szinten kiemelt témák kutatásába történő bekapcsolódásra. A helyi munkásmozgalom-történeti kutatások mellett vegyenek részt a munkásszótár, az értelmiség mai helyzetét elemző kutatásokban, a megye általános gazdaság-

társadalom-, politika- és kultúratörténetének feldolgozásában. Törekszünk arra, hogy a politikai döntések előkészítésében biztosítsuk a társadalomtudományokkal kapcsolatban álló értelmiség még aktívabb részvételét, a kutatók tudományos tevékenységén túlmutató társadalmi-közéleti tevékenységük fejlődését. Továbbra is fontosnak tartjuk, hogy a kutatóhelyek vezetése törekedjen a megyei és az országos intézetekkel való együttműködésre, a meglevő nemzetközi kapcsolatok hatékonyabbá tételére.

Meggyőződésünk, hogy a közösen kialakított törekvések megvalósításában — a társadalomtudományi műhelyek eddigi munkáját intenzíven továbbfejlesztve — jelentős eredményeket tudunk elérni.

KAJÁRI GYULA RAJZA